

**ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ
В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. послуги у сфері страхування відносяться до фінансових. Згідно з ч. 1 ст. 6 вказаного Закону «фінансові послуги надаються суб'єктами господарювання на підставі договору».

Відповідно до ч. 1 ст. 979 чинного ЦК України «за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору». За чинним цивільним законодавством України, договір страхування є двостороннім, оплатним, реальним (якщо інше не встановлено договором), укладається на певний строк, відноситься до алеаторних договорів. Відповідно до пар. 5.30 Концепції оновлення Цивільного кодексу України договір також розглядається як одна з підстав виникнення зобов'язання [6].

У ст. 16 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р. вказано, що «договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору».

У новому Законі України «Про страхування» від 18.11.2021 р. відсутнє поняття договору страхування, проте у ст. 89 містяться ок-

ремі положення щодо істотних умов досліджуваного договору, загальних умов страхового продукту, щодо його предмету, об'єкту.

У ст. 4 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 р., ст. 980 ЦК України зазначається, що «предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності)».

Відповідно до п. 4 ст. 89 нового Закону України «Про страхування» «предметом договору страхування є передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з об'єктом страхування, страховику на умовах, визначених договором страхування або законодавством України».

Проте, як вбачається із вказаних норм законодавства, єдине легальне визначення предмету договору – відсутнє. Зокрема, предмети договору страхування відповідно до ЦК та вказаного Закону – є різними. У вказаних статтях відсутній чіткий перелік, ознаки, що дозволяють відмежувати предмет договору про надання страхових послуг від предмету інших видів цивільно-правових договорів. Крім того, необхідно розмежовувати поняття «предмет страхування», «об'єкт страхування», «об'єкт страхової охорони», «об'єкт страхових правовідносин».

У науковій літературі відсутня єдність думок щодо вказаної проблеми. Деякі вчені вважають, що «об'єкт правовідношення тісно пов'язаний з інтересом управненої сторони і є благом, що перебуває у його розпорядженні й охороняється державою» [3, с. 349].

Співвідношення понять об'єкта та предмета страхування, на нашу думку, можна продемонструвати на прикладі майнового страхування: його об'єктом виступає застрахований майновий інтерес, а як предмет – те, що застраховано (тобто власне майно).

У той же час, якщо щодо об'єкта страхування в науці ведуться дискусії, то питання зіставлення зазначеного поняття з поняттям

об'єкта правовідносин недостатньо розроблено. Так, О.С. Іоффе вважає, що «ані майно, що страхується, ані тим більше застрахована особа – не стають об'єктами страхового правовідношення. Вони – лише об'єкти страхування (страхової охорони). Матеріальним об'єктом страхового правовідношення слід вважати платежі, що надходять від страхувальника, а також суму, що виплачується йому страховиком при настанні обумовленої події. Самі ж дії щодо внесення платежів та виплати зазначеної суми становлять юридичний об'єкт страхових правовідносин» [4, с. 710–711].

Не всі автори поділяють таку позицію. Деякі фахівці визначають як об'єкт страхового правовідношення майновий інтерес [10, с.76, 11, с. 11].

Щодо об'єкту договору страхування, то у п. 5 ст. 89 нового Закону України «Про страхування» містяться положення щодо конкретизації об'єкта договору страхування. Так, «об'єктом страхування можуть бути: 1) життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення; 2) майно на праві володіння, користування і розпорядження майном та/або можливі збитки чи витрати; 3) відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну» [9].

Таким чином, якби об'єктом страхування було саме майно, то страховик при втраті чи пошкодженні майна мав би його відновити і лише за згодою страхувальника міг би не відновлювати майно, а відшкодувати страхувальнику збитки у грошовій формі. Проте, вітчизняне законодавство вимагає, щоб страховик відшкодував збитки у грошовій формі і лише як відступний може відновити пошкоджене майно в натурі.

Стосовно відшкодування пошкодженого майна в натурі цікавими є положення пар. 5.3. «Астрент» Концепції оновлення цивільного кодексу України. Астрент означає «присудження грошових сум як способу забезпечення виконання судового акта, тобто астрент – це неустойка або пеня за неналежне виконання рішення суду» [6]. Так, у разі, якщо страховик, за рішенням суду, має відновити пошкоджене майно в натурі, а він не виконує таке судове рішення, як гарантію забезпечення зобов'язання можливо застосувати астрент. Проте,

астрент має місце лише при виконанні зобов'язання в натурі, на грошові вимоги астрент нараховуватися не може.

Щодо гарантій виконання зобов'язань з боку страховика, не можна не вказати на раціональність впровадження окремих положень до нового Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 р. Зокрема, статтею 36 вводиться «інститут» контролю діяльності страховиків (контролери та Регулятор – НБУ). Статтею 38 встановлюються вимоги до платоспроможності страховика, поняття мінімального капіталу та капіталу платоспроможності. У статті 47 впроваджено конструкцію раннього виявлення ризиків несплати страхової суми страховиком, а саме: фінансова звітність та звіт про управління. Отже, вказаним законом встановлено додаткові вимоги до страховика, які є гарантією виконання ним зобов'язань.

Щодо страхового інтересу, легальне визначення останнього також закріплюється у п. 60 ст. 1 вказаного Закону «Про страхування». Так, «страховий інтерес – матеріальна заінтересованість та/або потреба потенційного страхувальника (іншої особи, визначеної у договорі страхування) у страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі».

Тобто, як вбачається із вказаного визначення, страховий інтерес може розглядатися у двох іпостасях – 1) як матеріальна заінтересованість; 2) як потреба.

Проте, у науковій літературі страховий інтерес розглядається тільки зі сторони матеріальної заінтересованості страхувальників. Так, «страховий інтерес – це потреба страхувальника (застрахованої особи, вигодонабувача, третьої особи) у захисті своїх правомірних майнових інтересів, які є підставою для виникнення страхового правовідношення» [5, с. 33].

Також у науковій літературі зазначається, що страховий інтерес, «як суб'єктивне відношення особи (фізичної або юридичної), яке обумовлене певною об'єктивною потребою щодо забезпечення збережен-

ня об'єкта страхової охорони, що засноване на юридичному титулі, відповідно до якого ця особа може зазнати збитків при настанні певної події (страхової події)» [7, с. 5].

Деякі фахівці вважають, що «страховий інтерес є формою вираження потреб суб'єкта у страховому захисті, що визначається сукупністю умов навколишньої дійсності (об'єктивна складова) і пройшла крізь свідомість суб'єкта (суб'єктивна складова), що полягає у захисті матеріального стану страхувальника, і проявляється через вольову діяльність суб'єкта, метою якої є задоволення потреб» [8, с. 11].

Таким чином, у науці страховий інтерес вважається своєрідним «бажанням» для збереження майнового стану страхувальника та є підставою для виникнення страхових правовідносин. Однак, на нашу думку, таке твердження є не зовсім вірним, оскільки обов'язкові види страхування (наприклад, страхування цивільно-правової відповідальності власників ТЗ) виникають на основі вимог закону, а не в силу виникнення страхового інтересу у суб'єктів. Цілком підтримуємо точку зору законодавця, де страховий інтерес розглядається із двох боків: 1) як матеріальна заінтересованість; 2) як потреба.

Також, на основі теоретичних підходів до розуміння об'єктів страхових правовідносин, норм ЦК України та Закону України «Про страхування», саме страховий інтерес можна вважати об'єктом договору про надання страхових послуг, оскільки страховий інтерес втілює потребу у укладенні зазначеного договору.

Також виникає питання щодо передбачення у законодавстві втрати страхового інтересу з боку застрахованої особи, як однієї з підстав припинення договору про надання страхових послуг. Слід зазначити, що таку підставу припинення страхових зобов'язань слід передбачити тільки для окремих видів останніх – тобто відповідно до яких не передбачено можливості передання страхового захисту іншій особі (наприклад, договору особистого страхування, тощо).

Зокрема, майнові інтереси, що є предметом договору страхування є «невіддільними» від основної діяльності надавача такого виду фінансової послуги, тобто діяльність страховика нерозривно пов'я-

зана із наданням страхових послуг, корисний ефект від останньої на-
ступає в процесі надання такої послуги.

Крім того, норми Глави 63 ЦК України «можуть застосовува-
тися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить
суті зобов'язання, а також договорів, які взагалі не передбачені зако-
нодавством, але своїм предметом мають надання послуги, що поля-
гає у вчиненні певної дії або здійсненні певної діяльності» [1, с. 236].
Отже, предметом договору про надання страхових послуг можливо
вважати саме надання страхової послуги.

Новий Закон України «Про страхування», у п. 52 ст. 1, визначає
страхову послугу як «вид фінансової послуги, що надається стра-
ховиком для забезпечення потреби потенційного страхувальника
у страховому захисті на підставі договору страхування» [9].

Оскільки, як було вказано вище, страхова послуга є предме-
том договору про надання страхових послуг, виходячи зі змісту ст. 1
нового Закону України «Про страхування» та ст. 980 ЦК України,
страховою можна вважати певну фінансову послугу, що надається за
договором про надання страхових послуг та виражається у захисті
майнових інтересів, та пов'язана: з життям, здоров'ям, працездатні-
стю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування); з володін-
ням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхуван-
ня); з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі
або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхуван-
ня відповідальності).

Крім того, оскільки надання страхових послуг є складовою
надання послуг у рамках Глави 63 ЦК України, на договори про на-
дання страхових послуг розповсюджуються загальні норми щодо зоб-
ов'язань.

При дослідженні інституту виконання зобов'язань при наданні
страхових послуг, у світлі рекодифікації цивільного законодавства,
слід вказати на суттєво нове положення про забезпечувальний пла-
тіж (пар. 5.20) [6]. Згідно з вказаним видом забезпечення зобов'язан-
ня «грошове зобов'язання, в тому числі з відшкодування збитків або
сплати неустойки за порушення договору, за угодою сторін можуть

бути забезпечені шляхом внесення однією зі сторін на користь іншої сторони певної грошової суми (забезпечувальний платіж). Цим платежем може забезпечуватися також і майбутнє зобов'язання». Так, при виконанні зобов'язань, що виникають за договором про надання страхових послуг, у разі настання страхового випадку, застрахованій особі може бути переданий такий забезпечувальний платіж. Проте, останній можливокласти на зберігання до третьої особи, наприклад, до банківської установи, та такий забезпечувальний платіж повинен надаватися застрахованій особі відповідно до договору у разі настання страхового випадку. Таке забезпечення зобов'язання надасть додаткові гарантії отримання страхових виплат у разі настання передбачених договором про надання страхових послуг обставин без звернення до суду.

Крім того, Концепція оновлення Цивільного кодексу України містить положення щодо виключення безпідставного звільнення від відповідальності у випадку форс-мажорних обставин, що має суттєве значення при виконанні договору про надання страхових послуг у випадку настання страхового випадку. Так, часто на практиці виникає питання про невиконання договору у зв'язку із настанням незалежних від сторін, непередбачуваних обставин. Проте, відповідно до вказаної Концепції такі підстави були переглянуті. Пропонується розглядати нову категорію «перешкода поза контролем»: «невиконання стороною зобов'язання має виправдання, якщо вона доведе, що таке невиконання було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору або ж уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків» [6]. Проте, зазначається, що такі умови мають місце тільки «за умови вчасного інформування іншої сторони про їх настання» [6]. Тобто звільненню від виконання зобов'язання страхувальника за договором про надання страхових послуг має передувати завчасне попередження щодо можливості настання «перешкод поза контролем».

Література:

1. Федорченко Н. В. Договірне регулювання відносин з надання послуг. Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Монографія За заг. ред. академіка НАПрН України О. Д. Крупчана; наук. ред. А. Б. Гриняк. Київ, 2017. 264 с.
2. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям ЦК: закон України від 27 квітня 2007 р. Урядовий кур'єр. 2007. № 108.
3. Теория государства и права: учебник для юрид. вузов и факультетов / Под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. 2-е изд., с изм. и доп. Москва: Норма: Инфра-М, 2003. 616 с.
4. Иоффе О. С. Избранные труды: Обязательственное право. М.: Юридическая литература. 1975. 880 с.
5. Пацурія Н. Б. Страховий інтерес: теоретичне обґрунтування та проблеми правового закріплення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки. 2011. № 88. С. 31–36.
6. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: «Артек», 2020. 128 С.
7. Гринюк О. В. Цивільно-правові аспекти майнового страхування в Україні. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2004. 15 с.
8. Когденко Н. Ю. Страховой интерес и смежные категории имущественного страхования в гражданском праве России. Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоград, 2007. 27 с.
9. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 року. 2021. № 5315. 250 с.
10. Шихов А. К. Страхование право: Учебное пособие. М.: Юридический дом «Юстицинформ», 2003. 116 с.
11. Савкин Д. В. Страхование правоотношение по российскому гражданскому праву: автореферат дис. канд. юрид. наук. М. 2003. 24 с.